

İSLAM SİYASİ DÜŞÜNÇESİNE HÂKİM OLAN GENEL VE TEMEL İLKELER

ADEM ÇAYLAK*

ÖZET

Kur'an'da, inananlara tavsiye edilen veya emredilen, ağıyarını mani, etrafını cami bir siyasi rejim, siyasi yöneticinin seçilmesine dair teferruatlı bir usul, devlet-toplum-birey ilişkilerinin mahiyetini ilgilendiren detaylı kurallar yoktur. Bu gibi ayrıntılandırılmış sofistike kuralları Peygamber'in eylemlerinde bulmak da mümkün değildir. Öyle ki Hz. Muhammed, kendisinden sonra gelecek siyasi lideri dahi belirlememiştir. Kur'an ve Peygamber'in hayatına bakıldığında, İslam'ın, müminlere, siyasi ilişkilerini akıl, ilim ve toplumsal zorunluluklar çerçevesinde belirlemek üzere geniş serbestiyet verdiği/bıraktığı görülmektedir. Bununla birlikte Kur'an ve Peygamber'in hayatında, muayyen temel ve ahlaki ilkelerin bulunduğu görülmektedir. Bu makalede bu temel ilkeler tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi akıl, siyasi düşünce, islam, cabiri

İslam dininin temel kaynağı *Kur'an*'dır. Peygamber Muhammed'in sünneti (söz ve eylemi), kaynağın dile gelişi, imana, ahlaka, hukuka, sosyo-iktisadi ve siyasi pratiğe aktarılışıdır. İslam, sadece ferdi anlamda ahlak, iman ve ibadete ilişkin düzenlemeler içermez. İslam'ın temel kaynağı *Kur'an*, adına "muamelat" (karşılıklı ilişkiler) denilen aile, evlilik, boşanma, miras, ticaret, suç, savaş ve vergiler gibi kişi ile topluluk haklarını düzenleyen hukuki konularda ayrıntılı düzenlemeler içermekle birlikte, *Kur'an*'da, toplumun ortaklaşa işlerini üstlenmek ve yürütmekle ilgili toplumsal ve siyasi ilişkiler ağı, yöneten-yönetilen ilişkilerine (iktidar ilişkileri) hâkim olması gereken ilkeler oldukça amaçsal, ahlaki ve geneldir.

Kur'an, değişimin cereyan ettiği her alanda olduğu gibi siyasi alanda da katı sınırlar çizmez. Toplumun ve siyasetin değişimine paralel olarak bu alandaki düzenlemeleri insanın iradesine bırakır. Hür irade, akıl sahibi

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ve seçme hürriyeti ile yaratılan insanın toplumsal ve siyasi alanı düzenlemesi, ahlak, adalet ve doğruluk üzerinden imtihana tabi tutulur. İslam siyasi sisteminin ne olması gerektiğine dair yapılan bazı tartışmalarda, Allah'ın yönetim ve siyaset işlerinde tek hükmeden kabul edilmesi gerektiği, bunu kabul etmeyenin Allah'a şirk koştuğu iddia edilir. Ancak, Tayfur'un da yerinde tespitiyle tamamen Allah'ın söz hakkının olduğu ve insan iradesine açık bir alanın bırakılmadığı toplumsal ve siyasi alanda insanın imtihana tabi tutulması irrasyoneldir. Böylesi bir tasavvur, Allah'ın adaleti ile uyumsuz (Tayfur, 2012: 69).

Öte yandan İslam'ın siyasi sisteminin ne olduğu ya da olması gerektiğine ilişkin tartışmalarda yapılan bir yanlış da şudur: İslam Peygamberinin dönemi dahil olmak üzere dört halife döneminde, siyaset ve yönetime ilişkin kendi koşullarında yaşanan olaylar, anlaşmazlıklar, üretilen çözümler ve uygulamalardan, sonraları peygambere ve dört halifeye halef olan ehl-i Sünnet, ehl-i Şia ve Harici siyasi fırkalar, kendilerini haklı çıkartacak dinî deliller çıkartmaya çalışmıştır. Özellikle, halife/imamın seçimi, hilafete hak sahibi olma, halifede aranacak şartlar, biat, imama tabi olma gibi hususlar, ilk dönem İslam siyasi uygulamalarından deliller getirilerek dinsel temelde tartışılmıştır. Siyaset ve yönetime dair İslam'ın ilk dönemlerinden alınacak dersler olmasını kabul etmekle birlikte, tarihsel süreç içinde İslam'ın siyasi fırkalarının her biri, savunduklarını haklılaştıracak sözüm ona “siyasi hadisler” ve “dini” deliller üzerinden, İslam'ın tüm zamanlara hitap eden bir siyasi sistem önerdiği biçiminde bir yanlış ile malûl olmuştur. Sadece, imameti, imanın olmazsa olmaz bir şartı hâline getiren Şia değil, Ehl-i Sünnet de siyaseti vahyi/dini bir mevzu olarak ele almıştır. Bu durum, İslam'ın çağlar üstü bir siyasi sistem/model önerdiği biçiminde bir algının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Başka bir deyişle İslam'da siyaset, yönetim ve iktidar ilişkileri, tarihsel siyasi İslam'daki deliller üzerinden, âdeta “itikatlaştırılmıştır”. İslam'ın bir döneme ait siyasi yaklaşım ve uygulamalarının dinselleştirilmesi ve ebedileştirilmesi, İslam'ın dondurulmuş bir siyasi sistem öngördüğü biçiminde anlaşılmıştır. Siyaset, yönetim ve iktidar ilişkileri konularında, Sünni, Şia ve Harici/Selefi anlayışta İslam siyaset felsefesinin niçin yeterince gelişmediği böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, İslam siyasi düşüncesinin temel ilham kaynağı olan *Kur'an*'daki genel ve temel ilkeler ışığında, İslam'da hakkında açık ve net bir ayet olmayan toplumsal ve siyasi konularda, toplumun özel şartlarını da dikkate alınarak, akıl, irade ve şuraya (istişare/müzakere) dayalı geniş bir içtihadı

düzenleme yapılmasının önü açıktır. Başka bir deyişle, toplumun ve siyasetin kurulması, İbn Haldunen sosyo-iktisadi toplumsal zorunluluk, akıl ve ilmin gerektirdiği hususlara göre şekil alabilecektir. Toplumun örgütlenmesi ve siyasi yönetim, Allah'ın hür irade ve akla tanıdığı geniş yetki ve “*esyada aslolan ibahadır*” ilkesi çerçevesinde, toplumsal zorunluluk yasaları dikkate alınarak ortaya konulacak bir etkinliktir. Bu yüzden İslam'da iktidar ve iktidar ilişkilerinin, “itikat” konusu hâline getirilmeden, vahyin genel ve temel çerçevesini çizdiği ilkelere ters düşmeyecek şekilde; toplumsal zorunluluk, akıl ve ilmin yasalarınca düzenlenmesi gerekliliği, İslam siyasi düşüncesinin temelidir.

Bu itibarla, İslam'da siyasi yönetim biçiminin ne olduğu, siyasi yöneticilerin hangi yöntemle seçilmesi gerektiği ve iktidar ilişkilerinin şekli hususunda, *Kur'an* ve onun pratiğe aktarımı anlamına gelen Peygamberin sünnetinde, “*ağyarını mani efradını cami*” bir belirleme ve tanımlama yoktur. Allah'ın ilahi mesajını, (vahiy) ve şeriatını (hukuk/yol) insanlara ulaştırmakla görevli peygamberler, İslam siyasi düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Toplumlarını tuttukları kötü yollar konusunda “uyaran”, tevhide, iyiye ve doğru yola davet eden çok sayıda “nebi” peygamberlerden farklı olarak, yeni bir şeriat ve din getirerek örgütlenmiş “siyasi toplum”lar kuran “resul” peygamberler, dinî/dünyevi gücü elinde bulundurmuştur. Bu minvalde, Adem'den İbrahim'e Davut'tan Süleyman'a, Musa'dan Muhammed'e kadar rasullerin çoğu, gönderildikleri toplumlar için “uyarıcı” vazifesi olduğu gibi, kendilerine Allah tarafından verilen bilgi ve hikmetle, buna ilaveten bazılarının verilen “mülk”le (İbrahim, Davut ve Süleyman gibi) toplumlarına siyasi imamlık/liderlik ve rehberlik yaparak, siyasi olarak örgütlenmiş bir ümmet/topluluk inşa etmiştir.

Kendilerine “mülk/iktidar” verilsin ya da verilmesin ilahi mesajı insanlara ileten peygamberlerin tümü, hiçbir zaman kendilerini insanlara “kutsal” varlıklar, “*Allah'ın halifesi*” (*halifetullah*) ve “*Allah'ın otoritesinin yeryüzündeki gölgesi*” (*zullullah-i fi'l arz/alem*) olarak sunmamıştır. *Kur'an*'da Allah, peygamberleri hiç kutsamsızın insanların arasında, “*adalet ve hikmetle hükmetmelerini*” buyurmuştur. Bir ayette Allah:

“Sana da (Ey Muhammed) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona bir şahid-gözetleyici olarak Kitab'ı indirdik. Öyleyse aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık...”
(Maide, 48)

diyerek bu gerçeğin altını çizmektedir. Yine Davud'a hitaben Allah, "*Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında hakla (adaletle) hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allahın yolundan saptırır...*" diyerek peygamberlerinin görevinin tebliğ ve insanların arasında "hak"la (adalet) hükmetmek olduğunu izhar etmektedir.

İslam peygamberi Muhammed, her daim ümmetine, "*Beni kutsallaştırmayın, ben de insanım, sizin gibi yerim, içerim ve alışverişe giderim*" demiştir. Titreyerek yanına getirilen bir Bedeviye hitaben, "*Niçin titriyorsun, ben kuru ekme yiyen Mekkeli kara bir kadının oğluyum, ben melik/kral değilim*" biçimindeki sözleri, İslam'ın ruhaniyete ve melikliğe dayalı bir saltanat rejimi olmadığını göstermektedir. Bu türden tanımlamalar, İslam tarihinde, "melik/kral" Muaviye (hilafet dönemi, M. 661-680) ile birlikte başlamış, çoğu Emevi ve Abbasi halifeleri kendilerini "*halifetullah*" ve "*Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi*" olarak sunmuştur. Ne yazık ki İslam'da Muaviye ile birlikte başta bulunan halifelerin böylesi ünvanlar alması, tevhide dayalı nübüvvet (peygamberler) geleneğinin bir ürünü olmaktan ziyade, Mezopotomya/Sümer, Mısır, Hint, Çin ve Fars gibi politeist (çok-tanlı) antik medeniyetlerdeki "Tanrı-Kral"ların kendilerini, "*Baştanrı'nın iradesinin yeryüzündeki temsilcisi, yansıması, arzusu ve bedenlenmiş hali*" olarak gösteren mitolojik anlayışın ürünüdür. Bu anlayış, Mezopotomya ve Mısır medeniyeti üzerinden bağlamından kopan Hristiyan Batı dünyasına geçmiştir. Bu bağlamda özellikle Saint Augustinusçu (M.S.354-430) Hristiyanlık, "*devleti Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi*" olarak göstermiştir. Ona göre bu devlet, Roma İmparatorluğu'ndan başkası değildir. Süreç içinde ruhani ve dünyevi güçlerin çatışmasına dönen Hristiyan Batı âlemi, Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte, nihayet Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda "*kralların ilahi/kutsal yönetme hakları teorisi*"nin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Uzun süre Bizans sınıırı olan Şam'da valilik yapmış (30 yıl valilik, 19 yıl halifelik) ve ardından iktidarı zorla ve hileyle geçirdikten sonra hilafet merkezini Şam'a taşıyan Muaviye'nin, her iki döneminde de Bizans'la barış ve savaşta yakın ilişkiler kurmuştur. Bizans'ın krallarının kendilerinin yönetme haklarının ilahi olduğu teorisinden ilham alan ve bunun iktidarına meşruiyet kazandıracağıının farkında olan Muaviye, halife olmasını Allah'ın bir lütfü olarak sunmuş ve kendisinin ümmetin başına gelmesini Allah'ın iradesinin bir ürünü olduğunu her daim tekrarlamıştır. Kendisinden sonra halife olan Emevi ve Abbasi halifelerinin çoğunluğu aynı anlayışı devam ettirmiştir.

Tevhid/Adalet

İslam'da tek ilah olan Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Hüküm ve hikmet sahibi en üstün otorite olan Allah'ın¹, yeryüzündeki otoritesinin toplumsal ve siyasi alana uygulanışı adalette kendini tecelli ettirir. Başka bir deyişle göklerde ve yerde Allah'ı "birlemek" anlamına gelen tevhidin, toplumsal ve siyasi alana yansımaları "kesret içinde vahdettir" (farklılık/çoğulluk içinde birlik).

"Göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da Allah'ın ayetlerindedir. Bilgi sahibi olanlar için bunda ibretler vardır"
(Rum, 22)

diyen Allah'ın yeryüzündeki "bir"liği adaletle imkân dahiline girebilecektir. Adalet, "hakk"ın gözetilmesi, yerine getirilmesi ve herkese "hak" ettiğini vermektir. Adalet, kişinin kendi nefesine ve başkalarına karşı gözetildiği "hak"tır. Adalet, toplumsal ve siyasal işlerde "hak"lı ile "hak"sızın ayırt edilmesi ölçüsüdür.

Kur'an'da "kıst" ve "adl" kelimesi yani adalet kavramı, 29 ayette geçmektedir. *Kur'an* hem özel hem kamuya ait işlerde adaletin önemini vurgulamıştır. Peygamberlerin ve siyasi yöneticilerin hikmet ve adaletle hükmetmesi emredilir. Adalet, İslam'da siyasi düşüncesinde iktidarın temeli ve dayanağıdır.

"Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (layık olana) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor! Doğrusu Allah, işitendir, görendir (Nisa, 58) ve "Her ümmetin bir resulü vardır. Onlara resulleri geldiği zaman, aralarında adaletle hüküm verilir ve onlar zulme uğratılmazlar"
(Yunus, 47).

ayetleri bu hakikati dile getirir. İslam'da Müslümanların ortak kamusal siyasi işlerinden sorumlu olan imam ya da halifenin meşruiyetinin temeli adalettir. Allah, kendisine mülk verilmiş Davud peygambere hitaben şunu zikreder:

"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında hakla (adaletle) hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır" (Sad, 28).

Dolayısıyla İslam'da zulme sapan, keyfi yönetim gösteren ve adaletsiz hükmeden bir imam, yönetilenlerin gözünde meşruluğunu kaybeder. Peygamber Hz. Muhammed, "*mülk (iktidar), küfürle ayakta durur, zulümle durmaz*"

1 Allah'ın tek ilah ve en üstün otorite olduğunu zikreden çok sayıda ayetten bazıları şunlardır: "...Allah'tan başka ilah yoktur. Ve şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir" (Ali İmran, 62), "Ey insanlar, şüphesiz elçi size Rabbinizden hakla geldi. Öyleyse iman edin, sizin için hayırlıdır. Eğer inkârâ saparsanız, şüphesiz göklerde olanların ve yerde olanların tümü Allah'ındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Nisa, 170).

diyerek, siyasal yönetimde adaletin ne kadar hayati olduğunu belirtmiştir. Adalet hem Müslümanların birbirleriyle olan ilişkisinde hem ulu'l-emr² (“iş”, “emanet” ve “iktidar” sahipleri) ile ilişkilerinde hem de Müslüman olmayanlarla ilişkilerinin her boyutunda istenir. Allah bu konuda mü'minlere şu şekilde seslenir:

“Ey iman edenler, adil şahidler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkup-sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.” (Maide, 8).

İslam'da, adalet, kişinin kendi ve yakınlarının zararına dahi olsa emredilen bir erdemdir. Bu konuda *Kur'an*:

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babamız ve yakınlarımız aleyhine bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkulan)ınıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükür ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır” (Nisa,135).

diyerek İslam siyasi düşüncesinde hukuki, toplumsal ve siyasi ilişkiler ağının merkezine adaleti yerleştirir. Ancak ne var ki, özellikle Muaviyeyle birlikte Emevi, Abbasi ve daha sonra gelen İslam devletleri geleneğinde, adaletten sapan, keyfi ve zorba bir yönetim icra eden emir sahiplerine tahammül gösterilmesi ve itaat edilmesi gerektiğini savlayan siyasi düşünceler ileri sürülmüştür. Özellikle Sünni geleneğe dayalı siyaset tasavvurunda, sözüm ona “fitne”ye fırsat vermemek, toplumsal düzen, siyasi birlik ve dirlik adına zor, baskı yönetimi icra eden emir sahiplerine de itaat edilmesi gerektiği, “hâkim siyasi kod” hâline gelmiş, İslam siyasi kültür ve düşüncesinde muhalif siyasi dili meşrulaştıracak sivil direniş ve meşru mukavemet anlayışı güdük/etkisiz kalmıştır. Bu durum da, daha iyi, adil ve doğru toplumsal ve siyasi yönetimlerin oluşmasına imkân tanıyabilecek siyasi muhalefet kültürünün kurumlaşmasının önüne geçmiştir.

Şura/İstişare/Müzakere

İslam siyasi düşüncesinde, toplumun tümü adına ya da topluluğun ortak işleri konusunda karar almanın ve uygulamanın şura (istişare/müzakere) ile olması gerektiği bizzat *Kur'an*'da zikredilir. Şura ilkesi, adil, doğru ve

2 Ulu'l-Emr, kavramındaki “emr” kelimesi, e-m-r fiil kökünden gelir. İslami ıstılahta “emr”, “iş”, “yükümlülük” ve “sorumluluk” anlamlarına gelir ve bir şeyi yüklenmek anlamındaki “umur” kavramı ile ilintili bir kavramsallaştırma değildir. Emretmekten ziyade, “umur” taşımak, sorumluluk almak ve emaneti yüklenmek anlamlarına gelir.

hakkaniyete en uygun karar vermenin bir yöntemi olarak *Kur'an* kaynaklı İslam siyasi düşüncesinin ruhu, genel ilkesi ve temelidir. Şura isimli bir sureye sahip *Kur'an*'da Allah, “*Onların işleri/yönetimleri aralarında şura (danışma/istişare/müzakere) ile dir*” (Şura, 38) derken, aslına bakılırsa siyasi düşünce ve uygulamaya ilişkin çok önemli bir gerçeğin altını çizmektedir. Ayetteki “işler” kelimesi, kamu niteliği taşıyan bütün ortak meselelerdir. “Aralarında” kelimesi ise genel olarak toplumu işaret etmektedir. Başka bir deyişle buradaki “işler” tabiri, sadece kişilerin birbirleri ile ilişkilerine özgü olmayıp siyasi hayatın bütün yönlerine ve devletteki kamu niteliği taşıyan bütün işlere uzanır. Dolayısıyla sorumluluk ve yönetim makamında bulunan insanların, ortak toplumsal, kamusal ve siyasi işlerinde alacakları kararları müzakere etmeleri ve ondan sonra uygulamaya geçirmelerinin gerektiği, İslam siyasi düşüncesinin temellerinden birisidir. Bu konuda Allah, bir peygamber olmasına rağmen İslam peygamberine hitaben, “*Onlarla bütün dünya işleri konusunda müşavere (görüşlerini al, danış) et*” (Ali İmran, 159) diyerek, vahiy alan bir peygamberin bile ortak ve kamusal işlerle ilgili müzakere ederek ve danışarak bir karara varmasını salık vermektedir.

Bey'at/Biat

Genelde “yemin” karşılığı kullanılan ve satış, satış mukavelesi, satın alma, bir pazarlığı bitirmek için el sıkışma, birinin egemenliğini bildirmek için el uzatma anlamlarına gelen Arapça “*bey'a*” kök kelimesinden gelen bey'at, (Hamidullah, 1990:881) insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde ve siyasi otorite ile olan münasebetlerinde karşılıklı yapılan bir sözleşme (akit) ve siyasi otoriteye razı olmak, onu tasdik etmek ve bağlılığını bildirmek anlamlarına gelmektedir. İslam siyasi düşüncesinde *Kur'an* kaynaklı peygamberin uygulaması olan bey'at, siyasi otoriteyi temsil eden yöneten ile ona tabi olacak topluluk (yönetilen) arasında yapılan karşılıklı sözleşmedir. Bu anlamda biat, siyasi otoriteye itaat edeceğine söz vermektir. Araplar, bir emir ya da idareciye biat ettikleri zaman sözlerinde (ahidde) duracaklarına delil olarak, ellerini emirin ellerinin üzerine koyarak alışverişte yapılan harekete benzeyen bir harekette bulunurdu (Zeydan, 2004: 171). Verilen söz ya da yapılan sözleşme, satış eylemine benzemesinden dolayı siyasi otorite ile biat eden arasında bir tür siyasi alışveriş ve sözleşme hâlini almaktadır. Bu durumda, bey'at, tek taraflı bir irade beyanı olmaktan ziyade, emreden ile itaat eden iradelerin yükümlülük ve sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla birbirlerine verdikleri söz ve eylemdir.

Böylesi bir bey'atleşme, bizzat Peygamber Muhammed ve ona tabi olanlar arasında ilkin Hicret'ten önce Yesribli (Medineli) Müslümanlar ile I. Akabe (M. 620) ve II. Akabe (M. 622) biatlarında, ikincisi Mekke'nin fetihinden iki yıl önce Hudeybiye'de yine Medineli Ensar'dan Müslümanlar ile Rıdvan biatında (M. 628) gerçekleşmiştir. Bunlara ilişkin ayetler şunlardır:

“Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Şu hâlde, kim ahdini bozarsa, artık o, ancak kendi aleyhine ahdini bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahdine vefa gösterirse, artık O da, ona büyük bir ecir verecektir” (Fetih, 10), Andolsun, Allah, sana o ağacın altında biat ederlerken mü'minlerden razı olmuştur, kalplerinde olanı bilmiş ve böylece üzerlerine 'güven duygusu ve huzur' indirmiştir ve onlara yakın bir fethi sevap (karşılık) olarak vermiştir (Fetih, 18), Ey Peygamber, mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp-uydurmamak, ma'ruf (iyi, güzel ve yararlı bir iş) konusunda isyan etmemek üzere, sana biat etmek amacıyla geldikleri zaman, onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret iste. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir (Mümtehine, 12).

Bir “sadakat yemini” (bey'a) olan bey'at, aslında Peygamber'in şahsına değildir. Onun aracılığı ile Allah'adır. Bu bey'atlerde, bey'at edenler, Peygamber Muhammed'in davasına sahip çıkacaklarını ve her hususta onu müdafaa edeceklerini, gerekirse savaşacaklarını; Peygamber de, onları Allah'ın ilkeleriyle hak ve adaletle yöneteceğini, onların can ve mal emniyetini koruyacağını, karşılıklı yemin ve sözle teyit etmişlerdir. Bu bey'at yemininden mülhem olarak, peygamberden sonra iş başına gelen ulu'l-emr ve halifelerin ahd (söz vermek) ve misakta (yemin etmek) devam için, onlara tabi olanlarla karşılıklı yaptıkları biat yeminleri doğmuştur. Dolayısıyla biat, verilen tüm söz ve yeminleri içine alacak kapsamda genel bir sözleşmenin adıdır.

Bey'at, biat edenlerle biat edilen arasında Allah'ın ilkeleri (adalet, ahlak, doğruluk ve hakkaniyet gibi) üzerinde bir tür anlaşma ve sözleşmedir. Ayyette vurgulandığı gibi mü'minlerin emirine bey'at edenler, aslında Allah'ın hükümlerine uyacaklarına dair söz vermekte ve karşılıklı ahitleşme gerçekleştirmektedir. Bu yüzden bey'at, karşılıksız bir irade teslimi anlamına gelmez. Siyasi otoriteye bağlı kalacaklarına söz verenler, siyasi iradenin hak ve adaletle hükmedeceğine ve onların her türden hakkını koruyacağına ilişkin bir söz de alırlar. Mü'minlerin irade ve rızasına başvurmaksızın, zorla alınan bey'atlerin *Kur'an* kaynaklı İslam siyasi düşüncesinde yeri yoktur. Bu itibarla bey'at, sözcüğün etimolojik kökeninden gelen anlamıyla bir tür alışveriş ilişkisi içermektedir. Alışverişte iki taraf arasında bir tür alma ve verme ilişkisi

varsa ve alış ve satış rızaya dayalı ise, bey'atleşme de belirli yükümlülüklerin karşılıklı yerine getirilmesi biçiminde bir siyasi alışveriş ve sözleşme içeren ilişki biçimidir.

Emretme/İtaat Etme İlişkisi

Siyaset, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bir bakıma emretme-itaat etme ilişkisine dayanır. Siyasete, kısaca iktidar ilişkileri denmesinin anlamı budur. Siyasette önemli olan iktidar ilişkilerinin üzerine bina edildiği ilkelerdir. İslam siyasi düşüncesinde, topluluk adına karar alma ve uygulama sorumluluk ve yükümlülüğünü üzerine almış “emr” (iş) sahiplerine kayıtsız koşulsuz itaat yoktur. Bu durum, bizzat *Kur'an*'daki bir ilkeye dayandırılmıştır. *Kur'an*'da Allah:

“Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve elçisine döndürün. Şayet Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir” (Nisa, 59).

İslam siyasi düşüncesinde, başta bulunan “emr” sahiplerine itaat etmenin/uymanın meşruiyeti, onların Allah'ın hükümleri ve elçinin sünnetine uymalarıdır. Başka bir deyişle İslam siyasi düşüncesinde siyasi otoritenin meşruiyeti, hukuka (şeriate) ve ona uyanların rızasına dayanır. İslam siyasi düşüncesinde hikmetli ve adaletli yönetim ile hukukun ve rızanın olmadığı yerde itaat de yoktur. Eğer emir sahipleri, Allah'ın ilkeleri, Peygamberin sünneti ve toplumun ortak hayrına aykırı hükmediyorsa, toplumun itaati meşru değildir. Bu konuda, Allah tarafından seçilip korunan Peygamberin yetkisi, tamamen ilahi vahyin tebliği ile sınırlandırılmıştır. Peygamber, beşer olarak hata yapabilir. Eğer bir hukuk kaidesi teşkil edecek bir hüküm ya da tümevarım (istidlal) bahis konusu ise, Allah onu vahyi ile düzeltir. *Kur'an*'da buna örnek olan bir çok ayet vardır. Şayet bir Peygamber, başkalarının haklarını zarara sokan bir hareket söz konusu ise, mahkeme huzuruna dahi çıkabilir. Peygamber için bile bu durum böyleyse, onun yerine geçenler için haydi haydi aynı durum geçerlidir. Siyasi iktidarda bir peygamberin yerine geçecek olanın seçilmesi doğrudan toplumun ve onun yetkili temsilcileri aracılığı ile olur. Bir Emr (başkan), hukuku çiğner, adaletsiz hükmeder ve kifayetsiz (yetersiz) görülürse, toplumun isteği ve temsilcilerin (Ehl'ul-Hal ve'l Ahd) kararıyla görevinden alınabilir (Hamidullah, 1990:880-883).

İslam'da emretme ve itaat etme ilişkisinin dayandığı hukuk ve ilkelerin, şartlara göre değişim gösterebileceğine ilişkin *Kur'an*'da her hangi bir işaret

yok iken, ne yazık ki, İslam siyasi tarihinde özellikle Muaviye ile birlikte, iktidar itikatlaştırılmış, devlet yıkılırsa din de ayakta kalmaz anlayışı çerçevesinde siyasi otoritenin meşruiyet sınırı dışına çıkan hatta zorbaca yönetimi haklılaştırılmıştır. Bu konuda Emeviler, Muaviye ile birlikte kendilerinin ümmetin başında olmasını Allah'ın bir lütfu ve hukuk/adalete aykırı gerçekleştirdikleri uygulamaları, Allah'ın bir takdiri olarak, bir tür "cebir ideolojisi" çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Başka bir deyişle olanlar, Allah'ın icbar ettiği yani isteği olduğu biçiminde haklılaştırılmıştır. Ne yazık ki, Abbasi dönemi halifelerinin çoğu da benzer anlayışa sahip olmuştur.

İslam'da emretme ve itaat etme ilişkisinin üzerine oturduğu genel ve temel ilkeler vardır. Karizmatik otoritesi peygamber olmasından kaynaklanan elçilere yapılan itaat dahi, aslında Allah'a ve Allah'ın koyduğu hüküm ve hukuka riayettir. Bu konuda Allah:

"Kim Resûl'e itaat ederse, gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onların üzerine koruyucu göndermedik" (Nisa, 80).

diyerek itaatın ölçüsünü ortaya koymuştur. Peygambere düşenin Allah'ın hükümlerini apaçık tebliğ etmek olduğu, onlara yapılan itaatın da gerçekte Allah'a itaat olduğu gerçeği şu ayette de görülebilir:

"Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirseniz, bilin ki, elçimize düşen, ancak apaçık bir tebliğdir" (Maide, 92).

Hatta kendilerine peygamberlik yanında mülk de (iktidar) verilmiş peygamberlere ilişkin olarak Allah, insanlar arasında adalet, hikmet ve ilimle hükmetmesi gerektiğini emreden pek çok ayet vardır. Bunların birisinde Allah, Davut peygambere hitaben:

"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında hakla (adaletle) hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır (Sad, 28).

diyerek, heva ve hevese uyarak keyfi yönetim göstermemesi gerektiğine dair temel ölçüyü ortaya koymaktadır.

Hilafet/İmamet

Hilafet ya da imamet, İslam siyasi düşüncesinde amaçsal ve temel bir ilke değildir. Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan bir uygulama ve kavramsallaştırma olarak İslam ümmetinin başındaki yönetime verilen bir ad olmuştur. Gerek İslam peygamberi gerek Hulefa-i Raşidin dönemlerinde hilafet ya da imamet gibi bir kavram ya da müessese yoktur. Peygamber, risaletten gelen

karizmatik otoriteyle ümmetin din ve dünya işlerinin başı idi. Peygamberden sonraki ilk dört halife için de “emir’ül mü’minin” ibaresi kullanılmıştır.

Daha sonraki dönemlerde, hilafet/imamet, İslam’da siyasi toplumun önderi, imamı ve lideri olarak ortak ve kamusal işlerinin yönetimi konusunda sorumluluk yüklenen emir sahiplerine verilen kavramsallaştırma hâline gelmiştir. Hilafet, aslında imamet anlamına gelir, din ve dünya işlerinde Muhammed Peygamber’den sonra, onun adına kamu otoritesine verilen addır. Mü’minler topluluğuna namaz kıldıran imam sözcüğünden mülhem olarak imamet, ümmetin başına geçmek, onlara liderlik etmenin yanında ümmeti hak ve adaletle istikamet üzere yönetmeye verilen addır. Sünni siyasi gelenekte, İslam toplumunun din/dünya işlerinin yürütülmesi konusunda “emaneti” yüklenen ve sorumluluk alan devlet başkanına “halife” denirken, Şii siyasi gelenekte bu anlamda siyasi otoritenin başındaki lidere “imam” denmektedir. *Kur’an*’da Müslümanların ortak toplumsal ve siyasi işlerinin başında olan siyasi otorite için ulu’l-emr kavramı yanında, ayrıca yeryüzüne izafeten emaneti yüklenmek, nesilden nesile birbirini takip ederek sorumluluk yüklenmek ve hâkimiyet verilmek anlamında halife kavramı da kullanılmaktadır. Bu itibarla, dört halife döneminden sonra Muaviye ile birlikte kullanılmaya başlanılan halife kavramından türetilen hilafet/imamet kavramsallaştırmasının açıklığa kavuşturulması gereklidir.

Arapça H-L-F (halefe) kökünden gelen halife kavramı, bir şeyi yüklenmek, emanet ve sorumluluk almak, sonradan gelen, ardıl, bir öncekinin (selef) yerini alan, birinin yerine bırakılan (istihlaf) anlamlarına gelir. Bu kelimenin kapsamı içinde vekalet ve yöneticilik de vardır. Siyasi anlamıyla reislik, başkanlık, birinin yerine geçmek, onun adına iş yapmak ya da onu temsil etmek anlamına gelir. Halifenin İslam siyasi düşüncesine hâkim olan ıstılahi (terminoloji) anlamı ise, peygamber Muhammed’den sonra ona halef olarak (ondan sonra gelen anlamında) İslam siyasi toplumunun ortak dini/siyasi kamusal “iş”lerini yüklenen emir sahipliği demektir.

Allah, yeryüzünü imar ve ıslah edecek, yeryüzünde Allah’ın yarattıkları üzerinde hâkim olacak ve insanları Allah’ın hükümlerine göre yönetecek Adem neslinden halife yarattığını ifade eder. Bu konuda Allah:

“Allah, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Hatırla ki, Rabbin meleklerle, benyeryüzünde bir halife yaratacağım” (Bakara, 30).

der. Buradaki halife tabiri, insana sorumluluk yükleyeceğim, emaneti tevdi edeceğim, onu yeryüzünün hâkimi ve yöneticisi yapacağım anlamındadır. Meleklerin, Allah’a, “*Biz hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken,*

yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun” demeleri, halife tayin edilen insanın sorumluluk aldığı, emaneti yüklendiği, Allah’ın izniyle yeryüzünün hâkimi kılındığına ve insanın iktidar imtihanıyla baş başa bırakıldığına işaret etmek amacı taşımaktadır. Adem peygamberin şahsında halife olarak dünyaya gönderilen insan, bu özelliğini ancak halifeliğin gereğini yerine getirirse koruyabilecektir. Halifeliğin gereği ise, dağların, yerin ve göklerin üstlenmekten çekindiği “emaneti” kuşanmak ve sorumluluğu yüklenmektir.

“Muhakkak ki Biz, emaneti göklere, arza ve dağlara arz ettik (sunduk, teklif ettik). Onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular. Ve insan onu yükledi. Muhakkak ki o (nefs), çok zalimdir, çok cahildir” (Ahzab, 72).

ayeti bu gerçeğin altını çizmektedir.

Bu anlamda bütün peygamberler ve ilahi davete kulak veren salih insanlar da birbirlerinin yerine halife olmuş ve emaneti yüklenmiştir. Peygamberler, onların ilahi mesajı taşıma, Allah’ın hükümlerini anlatma ve uygulama yönünden kendilerinden önceki peygamberlerin halefidir. Peygamberleri dinleyerek ilahi davete kabul eden insanlar da birbirlerine halife olmuştur. Allah’ın indirdikleri ile hükmeden, gücünü ve otoritesini Allah, hak ve adalet için kullanan otorite sahipleri de halifedir. Allah’ın insanları, kendi hükümlerinin uygulayıcıları olsunlar diye yeryüzünün hâkimi olarak yarattığı düşünülürse bütün insanlar doğuştan birer halife adayıdır. Bu emanet ancak, halifeliğin gereğini yerine getirmekle Allah’ın hükümlerine göre yaşamak ve adaletle hükmetmekle korunabilecektir. *Kur’an*’da halife kavramının yalnızca Davud peygamber için siyasi bir içerikle kullanıldığı ayette Allah: “*Ey Davud, Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet*” (Sad, 26) diyerek halifenin, siyasi anlamda yürüyüşünde iktidar olmak ve adaletle hükmetmekle ilgili boyutunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanında *Kur’an*’da halife kavramı, nesil nesil birbirini takip etmek ve nesillerden her birinin diğerinin yerine geçmek (halef olmak) anlamında da kullanılmıştır. Allah, “*Andolsun, sizden önceki nesilleri, resulleri kendilerine apaçık deliller getirdiği hâlde, zulmettikleri ve inanır olmadıkları/inanmadıkları için yıkıma uğrattık...*” (Yunus, 13) dedikten sonra, “*Sonra da sizin nasıl davranacağını görmek için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık*” (Yunus, 14) diyerek, halife kelimesiyle, nesil nesil birbirini takip ettiği, nesillerden her birinin diğerine halef olduğu, emaneti yüklendiği ve imtihana tabi tutulduğu insan türü kastedilmiştir. Halife kavramının bu anlamda kullanıldığı ve Hud peygamberin kavmi Ad’ı uyardığı bir başka ayet de şu şekildedir. “...Allah’ın

siz halifeler kılıp Nuh kavmi yerine getirdiğini ve yaratılıştan onlardan daha üstün kıldığını hatırlayın...” (Araf, 69).

Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki, insanın halife kılındığı şey, yeryüzünün hâkimiyeti ve yönetimi ile ilgili bir iştir. Bu yüzden insan, Allah’ın halifesi değil, yeryüzünün halifesidir. *Kur’an*’daki halife ile ilgili ayetlerin hiçbirisinde halife kavramı Allah’a izafeten kullanılmaz. *Kur’an*’da halife kavramı, yeryüzüne izafeten kullanılır. Yukarıda zikredilen Bakara suresi 30. ayette Allah meleklere, “*Ben yeryüzünde kendimi temsil edecek halife tayin ettim*” demez, “*Ben yeryüzün(d)e bir halife yaratacağım*” diye seslenir. Dolayısıyla Allah’ın halifesi (halifetullah) olmaz. Çünkü Allah, temsil edilebilir bir varlık değildir. İnsan, ancak insana temsilci/halife olur. İnsanın Allah’a vekil olması söz konusu değildir. Halife kavramının etimolojik kökeninden mülhem olarak, ölen, orada bulunmayan ve işini yapamayan birisi için söz konusu olduğu ve Allah’a böyle nitelikler izafe edilemeyeceği gerçeği göz önüne getirildiğinde, kavramın kendisinden öncekinin (selef) yerine geçerek emaneti devralmak, sorumluluk yüklenmek ve yeryüzünün yönetmek, imar etmek manasında kullanıldığı aşikardır.

Halife kavramına ilişkin tüm bu gerçeklere rağmen ne yazık ki, Peygamber Muhammed ve dört halife döneminden sonra, İslam’ın öngörmediği usullerle işbaşına gelmiş Muaviye ve sonrası yöneticiler, kendileri için “halifetullah” (Allah’ın halifesi), “*zıllullahı filalem*” (Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi, gölgesi) tabirlerini kullanarak, kötülük ve zorba yönetimlerinin üzerini örtmek istemişler ve Allah’ın takdiriyle (Allah’ın lütfu) halife olduklarını tekrarlamışlardır. Zaten Ali’nin öldürülmesinden sonra hilafeti oğlu Hasan’ın elinden, “zor” ve “ganimet”le alan Muaviye ile birlikte İslam yönetim anlayışında hilafetten, mülke, kabileye ve irsi soya dayalı saltanat ve meliklik rejimine geçilmiştir. Emevilerle başlayan mülke ve soya dayalı saltanat rejimi, maalesef Emeviler sonrası işbaşına gelen Abbasi halifelerinin pek çoğuna hâkim olmuştur. Peygamber ve ilk dört halife zamanında “halifetullah” tabiri asla kullanılmamıştır. Allah’ın halifesi sıfatı peygamber Muhammed için dahi söylenmediği, ilk dört halifenin kendilerini “Allah’ın halifesi” değil, “Resulullahın halifesi” (Allah’ın peygamberinden sonra gelen yönetici) olarak gördüğü ve *Kur’an* ve peygamberin siyasi yönetim için kavramlaştırdığı “*ulu’l-emr*” tabirini kullandığı hâlde, Emevi ve Abbasi halifelerinin çoğunluğu, mü’minlerin emiri, Resulullah’ın halifesi sıfatlarını yeterli görmemiş, kendilerini Allah’ın temsilcisi ve vekili olarak göstermiştir.

Öte yandan yukarıda izah edildiği gibi halifeliğin siyasi yönetime ilişkin boyutu vardır. Siyasi anlamda halife, bey'at sonucu Müslümanlar adına yönetme yetkisine sahip olan, siyasi toplumu hukuk (şeriat), şura ve adalet ile yönetecek kişiye verilen addır. İslam'da halifenin belirlenmesini tespit eden kesin kurallar yoktur. Halifenin belirlenmesinde farklı usuller olabilir. Halifenin nasıl belirleneceği konusu *Kur'an*'da zikredilmemiştir. İslam peygamberi de vefatından önce kendisinin yerine kimin geçeceğini belirlememiştir. Gerek *Kur'an*'da bu hususun zikredilmemiş olması gerek İslam peygamberinin uygulaması, İslam siyasi yönetimi konusunda Müslümanlara aklı ve ilmi önceleyen geniş yetkiler verildiğinin ve her şeyin nakille tespit edilmediğinin en açık delilidir. Hulefa-i Raşidin döneminde, halifelerin belirlenmesinde kimi yönleriyle kabileciliğin kimi yönleriyle inanç, doğruluk ve ehliyetin etkili olduğu farklı usullerin (atama, şura, genel tasdik ve biat) tatbik edilmiş olması da bunun bir göstergesidir.

İslam'da hilafet, Allah'ın hilafeti değil, Resulullah'ın hilafetidir. Halife, otoritesini Allah'tan almaz. Çünkü İslam siyasi düşüncesi teokratik rejimi kabul etmez. Halife, otoritesini hukuk ve bey'at yoluyla siyasi toplumun rızasından alır. Halife, şeriat koyucu değil şeriatın yürütücüsüdür. Bununla birlikte şeriatın uygulayıcısı olarak hukuk kaynaklarından yararlanarak toplumsal ve siyasi güncel sorunları çözmekle yükümlüdür. Bu anlamıyla şeriatın yorumlayıcısıdır. Halife, insanlardan üstün değildir. Halife masum değildir. Halife/imamın, Peygamber Muhammed ve Ali soyundan gelmesi gerektiğine inanan Şia, imamın aynen peygamberlerde olduğu gibi Allah tarafından korunduğu ve belirlendiğini iddia ederek, imamın masum olduğunu iddia eder. Halife/imam masum olmadığı ve toplumun rızası ile göreve geldiği için, ümmete karşı sorumlu ve otoritesi her daim denetime tabidir. Ehlu'l-hâl ve'l-akd (akide/inanç ve hâl/yaşayış yönünden ümmetin ileri gelen kişilerine verilen ad) şurasına bağlı olan halife, görevlerinin ihlal ettiğinde, zulme saptığında, fık fücür içine girdiğinde görevinden uzaklaştırılır (hâl'edilme). İslam siyasi düşüncesinde imam ya da halifenin belirlenmesinin akıl ve şeriatle vacip olduğuna ittifak edilir. Bununla birlikte halife tayini, dinin gereklerinden birisi değildir (Mücahid, 2012:49-50). Ancak, İslam'da siyasi bir idealizm olarak inanca dayalı toplumun bilinçli liderliği halifede/imamda kendini gösterdiği, aklen ve vahyen yeryüzünde bir siyasi otorite tesisinin gerekli olduğu düşüncesiyle siyasi toplumun başkanlığı (hilafet/imamet) önem kazanmıştır.

Halifenin niteliklerinin neler olması gerektiği konusunda İslam siyasi literatüründe pek çok tartışma çıkmıştır. Vücut tamlığı, zihinsel yeterlik, ictihat ve kıyas yapabilme derecesinde ilim, adalet, takva, merhamet, hür ve akıllı olma gibi fiziksel, ruhsal ve zihinsel yeterliliğe sahip olma konularında çok büyük tartışma yok iken, halifenin erkek olması ve Peygamber Muhammed'in soyu olan Kureyş'ten gelmesi gerektiğine ilişkin nitelikler, İslam siyasi düşüncesinde çok tartışılmıştır. İslam siyasi düşünürlerinin neredeyse tamamına yakını halifenin erkek olması gerektiğini belirtmelerine rağmen, İbn Rüşd gibi kimi İslam filozofu kadının da halife olabileceğini iddia etmiştir. Halifenin Kureyş kabilesi soyundan gelmesi gerektiği, Muhammed Peygamber'e ait olduğu iddia edilen bir hadise dayandırılmıştır. İlk dört halifenin belirlenmesinde inanç ve üstün özelliklerin yanında kabile etkisi (Kureyş'ten olma) etkili olmuştur. Emevi ve Abbasi halifeleri, Kureyş soyundan geldiğini söyleyerek hilafetlerine meşruiyet sağlamıştır. İslam'da Allah, her dönem ve her toplum için geçerli siyasi rejim tipini belirlemeyip, bu durumu toplumsal ve siyasi şartları dikkate alarak ümmetin ictihadına, aklına ve ilmüne bıraktığı, İslam peygamberinin kendi yerine geçecek kişiyi tayin etmediği hakikatleri göz önüne alındığında, Muhammed peygamberin, "*Halife Kureyş soyundan gelmelidir*" biçiminde bir söz söylemesi, *Kur'an*, akıl/mantık ve ilimle çelişmektedir. Dolayısıyla hadis olduğu söylenen "*halife Kureyş'tendir*" sözü, *Kur'an*'ın ruhuna aykırıdır. Böyle olmasına rağmen, İslam siyasi akıl ve düşüncesinin oluşumunda inanç üzerinden kendini meşrulaştırmak isteyen "kabilecilik" etkili bir aparat olarak kullanılmıştır.

Sonuç

Bir din olarak İslam, din ve siyaset ayrımı yapmaksızın, ahirete dair olduğu kadar dünyada da işleri düzene sokmaya ilişkin ahlaki, amaçsal, genel ve temel ilkeler içerirse de peygamberlerin geliş amacıyla tebliğlerinin içeriği bu olsa da, insanları iyilikle ve hikmetle yönetmek adına tasvir edilerek ayrıntılandırılmış siyasi bir yönetim modeli çizmemiştir. İslam peygamberi de kendisinden sonra Müslümanların "iş"lerini yürütecek ve onların din ve dünya işlerinde Resulullah adına kamu otoritesini üstlenecek halefini (ardıl/sonradan gelen) belirlememiştir. Başka bir deyişle, ümmetin ortak işlerinin yürütülmesine ilişkin kamusal siyasal alanın biçiminin ne olacağı, imam/lider ve yönetim konumunda bulunacak kişi(ler)nin nasıl belirleneceği gibi hususlar, ümmetin istişare ve ictihadına bırakılmış konular olup, özellikle açıklıkla zikredilmemiştir. İslam özellikle bu konularda, hukukun temel kaynağı olan seriatın genel kaidelere aykırı olmayacak bir biçimde yorumlanma kapısını

açık tutmuştur. Buna rağmen tüm bu meselelere hâkim olması gereken bazı genel ve temel ilkeler *Kur'an*'da zikredilmiş ve peygamber(ler)in hayatında somut içeriğe kavuşturulmuştur. Aslına bakılırsa sunulan ilkeler, siyasi olmaktan ziyade amaçsal ve ahlakidir. Bu amaçsal ve ahlaki ilkeler herşeyden önce, mevcut reel siyasal alanın dinamik varlığına zarar vermeyecek şekilde genellemeler ihtiva eder. Her an yeniden kurulan, yeni formlara kavuşan, bir bakıma yeniden kuruluşu ve yeni formlara kavuşması engellenemeyen dinamik siyasal alanın görece bağımsız varlığı karşılaştığı güncel sorunlara karşı da kendini yeniden tanımlayabilmesini mümkün kılar. Siyasal alanın dinamik yapısı, *Kur'an*'ın vaz'ettiği ve Peygamberin uygulamalarında varlık bulan genel ilkelere uygun olmakla birlikte toplumsal olanı kuşatabilecek derecede belki de sonsuz, henüz siyasal düşüncenin konusu bile olmamış başkaca fikir ve yöntemlerin varlığına kapı(lar) aralar. Buradan hareketle, son olarak şu ifade edilebilir ki, Allah'ın siyasal topluma ya da "toplumsal işlere" yönelik çizdiği amaçsal ve ahlaksal sınır korunduğu sürece farklı yol ve yöntemlere dayanan siyasi rejim tipi, insan iradesi ve toplumun müzakeresi sonucu kurulabilecektir. Bu sınıra riayet etmek kaydıyla siyasal-toplumsal işlere ait düşünsel hareketlilik İslam'ın toplumsal olanı kuşatabilmesi adına hem yararlı hem de gereklidir.

Kaynakça

- EBU CAFER Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, Cilt III, Çev. M. Faruk Gürtunca İstanbul: Sağlam Yayınları (Yayın Tarihi Belirtilmemiş).
- HAMİDULLAH, Muhammed, (1990). *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, Cilt II İstanbul: İrfan Yayınları.
- MÜCAHİD Huriye Tefvik, (2012). *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: İz, Yayınları.
- TAYFUR, Hamdi, (2012). *Cemaat Diktatörlerinin Psikanalizi*, İstanbul: Mana Yayınları.
- ZEYDAN, Corci, (2004). *İslam Uygarıklar Tarihi*, Cilt 1, Çev. Necdet Kök, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim* ve Farklı Mealleri.